

FRIEDRICH KARL DÖRNER, *Kommagene. Ein wiederentdecktes Königreich*. Mit Bildern einer Malerreise von A. von Assaulenko und Beiträgen von K. von Assaulenko, E. Dörner und Chr. Jenssen, 2. tabı, Codex-Verlag, Böblingen, 1967, 40, 151 s. metin, 122 resim, 52 levha.

Yukarı Fırat ile Göksu arasında, antik devirde Kommagene adını taşımış olan bölgede, gerek Nemrutdağ'da, gerek Eski Kâhta'da (Arsameia) kazı ve araştırmaları ile kendisine uluslararası bir şöhret sağlamış olan Münster Üniversitesi klâsik filoloji ve epigrafi profesörü F. K. Dörner¹ bu yeni eserinde arkeoloji kazıları ve tarih araştırmalarına karşı ilgi gösteren aydın zümreye hitab etmekte, söz ve resmin birbirini ahenkli bir surette tamamlaması sayesinde antik devirde Arsameia adını taşımış olan Eski Kâhta'da idare etmiş olduğu kazıların sonuçlarını kendine has açık ve plâstik bir dille ortaya koymaktadır. Profesörün karısı madam Eleonore Dörner bu ülke ve onun halkı hakkında edindiği intibaları makaleler halinde anlatmakta, Dörner'in daveti üzerine 1965 yılında kazıya katılmış olan ressam A. von Assaulenko'nun bu bölgeye dair yapmış olduğu yağlı boya resimler ise 52 levha halinde esere ilâve edilmiş bulunmaktadır.

Müellif ilk önce Kommagene bölgesinin ilkçağdaki tarihi hakkında bir özet vermekte (s. 9 v.d.), bu bölgenin ancak M. önceki son yüzyıllarda kurulan Kommagene kırallığı sayesinde önem kazandığını belirtmektedir. Bu kırallar baba tarafından ataları olarak Persleri, ana tarafından cedleri olarak Selevkos'ları göstermekte, bu suretle doğu ile batı dünyalarını din ve kültür bakımından birleştirmeye göz önünde bulunduran bir siyaset takip ettiklerini açıklamaktadırlar ki bu husus vücade getirmiş oldukları eserlerle de ortaya çıkmış bulunuyor.

Fakat Romalıların istilâsından sonra bu bölge yavaş yavaş önemini kaybetmiş, imparator Caligula'nın çocukluk arkadaşı olan Antiokhos IV ün bir dereceye kadar bağımsız hale gelen Kommagene kırallığının tekrar başına geçmesine, bu durumu imparator Claudius zamanında şöyle böyle korumasına rağmen M. s. 72 den sonra kiralık nihaî olarak lâğvedilmiş ve Suriye eyaletinin bir parçası haline getirilmiştir.

¹ Bu alandaki başlıca yayınlar: F. K. Dörner-R. Naumann, *Forschungen in Kommagene (Istanbuler Forschungen 10)*, Berlin 1939.

F. K. Dörner-Th. Goell, *Arsameia am Nymphaios. Die Ausgrabungen im Hierotheion des Mithradates Kallinikos von 1953-1956 (Istanbuler Forschungen 23)*, Berlin 1963.

— Bu esere dair tahlilî yazı: A. M. Mansel, *Belleten XXIX*, sayı 113, 1965, s. 199 v. dd.

F. K. Dörner-W. Hoepfner-H. Müller - W. Winckelmann, *Arsameia am Nymphaios. Bericht über die 1963 u. 1964 ausgeführten Ausgrabungen. Archäologischer Anzeiger 1965*, s. 188 v. dd.

F. K. Dörner - K. Böhne - E. Brödner - E. Lucius - W. Nowothnig, *Arsameia am Nymphaios. Bericht über die Grabungskampagne 1965. Istanbuler Mitteilungen 16*, 1966, s. 130 v. dd.

Bu suretle Kommagene tarih sahnesinden aşağı yukarı 2000 senelik bir devre için çıkmış, ancak 19. yüzyıldan beri yapılan inceleme gezileri ve son senelerde yapılan arkeolojik kazılar sonunda meydana çıkarılan anıtsal yapılar ve yazıtlar sayesinde bilim dünyasının tekrar dikkat nazarlarını çekmeğe başlamış, tarihi de birçok hususlarda aydınlanmıştır.

Bundan sonra Dörner Kommagene kıralığının kutsal dağı olan 2150 m. yüksekliğindeki Nemrutdağ'dan, bu dağın zirvesindeki kral Antiokhos I in tümülüs şeklindeki mezarından ve onun doğusu ve batısında yer alan teras halindeki kült alanlarından (hierothesion) kısa, fakat özlü bir surette bahsetmekte, bu alanların araştırılmasında Amerikalılarla yapılan işbirliğinin ve bilhassa arkeolog-mimar Miss Th. Goell'in büyük bir rol oynadığını belirtmektedir. İyi seçilmiş harita, plân ve fotoğraflar metnin meslekten olmayanlar tarafından dahi kolayca anlaşılmasını sağlamaktadır.

Bunu takip eden fasılda Dörner'in Nymphaios adını taşıyan Kâhta çayının üzerinde "Eski Kale"de yaptığı keşifler ve bilhassa bulunduğu anıtsal kaya yazıtından bahseden satırlarını heyecanla okumamak imkânsızdır. Müellif kendine has açık bir üslûpla okuyucuyu araştırma ve keşif dünyasının içine çekmekte, onu hattâ bir ortak kâşif haline getirmektedir. Bu ilk keşiflerden sonra burada yapılan kazılar, bu kazılarda bulunmuş olan yazıtlar, uzun yer altı tüneli ve heykeltraşlık eserleri teker teker anlatılmaktadır ki bunlara dair *Bulleten* XXIX, 1965, s. 199 v.dd. deki makalemizde yeter derecede bilgi vermiş olduğumuzdan fazla bir şey söylemeyeceğiz. Bibliyografya kısmında gösterdiğimiz büyük kazı neşriyatını birer birer okumaksızın bu buluntular hakkında derli toplu bir bilgi edinmek isteyenlere kitabın bu fasılları bilhassa tavsiye olunur. Mimar Hoepfner tarafından yapılmış rekonstrüksiyon resimleri (meselâ res. 33 ve 37) burada bahis konusu olan anıtlar ve tesislerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. -Eski Kale'nin karşısında, Kâhta çayının (Nymphaios) diğer kıyısında yükselen 13. yüzyıla ait Memlûk şatosu ayrı bir fasılda etüd edilmektedir.

Eserin ikinci kısmında (s. 106 v.dd.) tanınmış bir yazar olan müellifin karısı Eleonore Dörner kocasına refakat ettiği yıllarda bu ülkenin ve onun halkının üzerinde bıraktığı intibaları çeşitli makalelerde şiir ve nesir halinde tasvir etmektedir. Bu makalelerin "A. von Assaulenko ile birlikte Nimfe'ler ırmağının kıyılarında", "cennetin eteğinde", "Nemrutdağ'da" "Roma köprüsü", "hayat ve ölüm", "taşları toplamak ve taşları dağıtmak", "kız kaçırma", "Osman'ın bahçeleri", "katır üzerinde gezinti", "köy terzisinin evinde", "Anadolu gezileri" gibi taşıdıkları serlevhalar burada ne kadar çeşitli konuların ele alınmış olduğu hakkında bir fikir verir.

Son fasıllardan bir tanesi ressam A. v. Assaulenko'nun karısı tarafından tutulmuş günlük notlara tahsis edilmiş bulunmakta, ressamın bu bölgedeki çalışmaları hakkında enteresan bilgiler vermekte, diğeri ise Chr. Jenssen tarafından yazılmış olup ressamın üslûbu ve bu üslûbun geçirdiği gelişim safhalarını açıklamaktadır. Esere ilâve edilmiş olan 52 levha ressamın en çok o bölgenin manzaraları üzerinde çalışmış, fakat halk tiplerini de ihmal etmemiş olduğunu göstermektedir. Ne yazık ki bu levhalar, kapak resminden sarfı nazar, kitabın maliyetini yükseltmemek için, renkli olarak basılamamıştır.

Bilimsel temellere dayanmak suretiyle geniş bir zümreye hitap eden, açık bir üslûpta ve ustaca yapılmış özetler halinde yazılmış bulunan, metni tamamlayan birçok plan, kroki ve resim kapsayan böyle faydalı bir eseri hazırladıklarından dolayı başta sayın dostumuz Prof. Dr. Dörner olmak üzere bütün müellifleri tebrik etmeği borç biliyoruz. Anadolu'ya ait mevcudu tükenmiş bazı önemli eserleri yeniden basmak, büyük paftalar halinde bir Anadolu kültür atlası ve hakkında bilgi vermeğe çalıştığımız eseri neşretmek suretile Anadolu'nun tarih ve kültürüne hizmette bulunmuş olan Codex basımevi (Böblingen) sahibi bay Fr. Fritz'in adını da burada şükranla anmağı bir kadirşinaslık eseri addediyoruz.

Ord. Prof. Dr. ARIF MÜFİD MANSEL

